

چگونگی افزایش انگیزه در درس مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان پایه چهارم با استفاده از آموزش طنز محور

عباس عرب^۱، محمد انصاری پور^۲ و سعید فلاح^{۳*}

How to Increase Motivation in the Social Studies Lesson of Fourth Grade Students through Humorous Teaching

Saeid Fallah^{1*}, Mohammad Ansariipoor², Abbas Arab³

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۶

Abstract

One of the important and fundamental prerequisites for learning is academic motivation, which has an obvious effect on learning. If the students are highly motivated towards studying, it makes them pay attention to the teacher's teaching and explanations, do their homework seriously, and seek more information about the subjects. One of the ways to increase academic motivation in students is the use of humor-based education, which, in addition to fostering critical, analytical and divergent thinking, attracts the attention of students in the classroom, reduces stress, builds a friendly relationship between the teacher and students, and Finally, to increase the durability of the learned material in the student. Therefore, the aim of the current research is to evaluate the effect of humor-based education on students' academic motivation in the fourth grade social studies course. The current research method is participatory action research in the three dimensions of diagnosis, implementation and evaluation, after which strategies were shown that can be used to increase students' academic motivation by using humor-based education. The use of stories, jokes, etc. related to the lesson content, the use of humorous students' abilities to express humorous content related to the lesson content, and the use of visual humor can be considered as effective examples of the use of humor in education. It is suggested that in Farhangian University units for the necessary training to use this tool be provided to student teachers so that they can use this effective tool in primary education correctly.

چکیده

یکی از پیش‌نیازهای مهم و اساسی یادگیری، انگیزه تحصیلی است که تأثیر آن بر یادگیری، یکی از امور بدیهی است. اگر دانش‌آموزان نسبت به تحصیل انگیزه بالایی داشته باشد باعث می‌شود به آموزش و توضیحات معلم با دقت توجه کنند، تکالیف درسی خود را با جدیت انجام دهند و به دنبال کسب اطلاعات بیشتر نسبت به موضوعات درسی باشند. یکی از راه‌های افزایش انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان را می‌توان استفاده از آموزش طنز محور دانست که علاوه بر پرورش تفکر نقادانه، تحلیلی و واگرا، باعث می‌شود توجه دانش‌آموزان را در کلاس درس جلب کند، استرس را کاهش دهد، رابطه‌ای دوستانه بین معلم و دانش‌آموزان بسازد و در آخر، ماندگاری مطالب آموخته‌شده را در دانش‌آموز افزایش دهد. بنابراین هدف پژوهش حاضر، ارزیابی تأثیر آموزش طنز محور بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی پایه چهارم است. روش پژوهش حاضر اقدام‌پژوهی از نوع مشارکتی در سه بعد تشخیص، اجرا و ارزیابی است که در پی آن، راه‌کارهایی نشان داده شد که می‌توان با استفاده از آموزش طنز محور انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان را افزایش داد. استفاده از داستان‌ها و لطیفه‌های مرتبط با محتوای درسی، استفاده از توانمندی‌های دانش‌آموزان شوخ‌طبع در بیان مطالب طنز مرتبط با محتوای درسی و استفاده از طنز بصری را می‌توان به عنوان نمونه‌های مؤثر استفاده از طنز در آموزش دانست. پیشنهاد می‌شود در دانشگاه فرهنگیان واحدهایی برای آموزش استفاده از این ابزار به دانشجویان ارائه شود تا بتوانند از این ابزار مؤثر در آموزش ابتدایی، به نحو صحیح استفاده کنند.

Keywords: Academic motivation, Action research, Elementary school, Humor-based education, Social studies.

واژه‌های کلیدی: اقدام‌پژوهی، آموزش طنز محور، انگیزه تحصیلی، مطالعات اجتماعی، مقطع ابتدایی.

1. Ph.D. in Educational Administration, Farhangian University, Tehran, Iran.
2. B.S. Student in Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran.
3. B.S. Student in Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran

*Corresponding Author, Email: saeid.falah81@gmail.com

۱. دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
۲. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
۳. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

* نویسنده مسئول:

مقدمه

بی‌شک در نظام آموزش و پرورش رسمی هر کشور مقطع ابتدایی، هم به لحاظ کمی یعنی تعداد معلمان و دانش‌آموزان و هم از لحاظ کیفی، یعنی تأثیری که این دوره در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان در سراسر زندگی و دوران تحصیل دارد از اساسی‌ترین و مهم‌ترین مقاطع تحصیلی است (سمیعی درونه، ۱۳۹۴، ص ۷۱۸). آموزش به فعالیت‌هایی گفته می‌شود که با هدف آسان کردن یادگیری از سوی آموزگار یا معلم طرح‌ریزی می‌شود و بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده به صورت کنش متقابل جریان می‌یابد (سیف، ۱۳۹۹، ص ۳۵). معلمان می‌توانند با به‌کارگیری مهارت‌های ارتباطی در کلاس درس ضمن برقراری ارتباط میان‌فردی مثبت با دانش‌آموزان و فراهم‌کردن محیط کلاسی مطلوب، مفاهیم دشوار و مجرد را با تعامل کلاسی مناسب و با همکاری و مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرایند یاددهی-یادگیری، آموزش دهند. دانش‌آموزان نیز در فرایند آموزش، معلمانی را ترجیح می‌دهند که رابطه گرم و دوستانه‌ای با آن‌ها داشته باشند (عبدالملکی، ملکی و فرجامند، ۱۳۹۸، ص ۱۲۹). بدیهی است که معلم افسرده، مضطرب و مأیوس نمی‌تواند نشاط، امنیت خاطر و ثبات را در کلاس درس و محیط آموزشی و پرورشی به وجود آورد (تقی‌پور ظهیر، ۱۳۸۵، ص ۲۰۳). انگیزه تحصیلی به فرایندهای درونی گفته می‌شود که فعالیت‌ها را تحریک می‌کنند و با هدف دستیابی به دستاوردهای تحصیلی خاص تداوم می‌یابند (لطفی عظیمی و ابراهیمی قوام، ۱۳۹۳، ص ۲۴۸). صادقی، خداحمی و مؤمنی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول نواحی روستایی، نشان دادند که علاوه بر مؤثر بودن عواملی مانند محیط خانواده و تصور هم‌سالان بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، رابطه معلم-شاگرد عامل تنظیم‌کننده در میزان انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است. شریفی علون‌آبادی، صالحی، باقری‌فر و مقدم‌زاده (۱۳۹۵) نیز علاوه بر عوامل فردی (ناکامی‌ها و شکست‌ها) و عوامل خانوادگی (عملکرد و نگرش خانواده)، سومین عامل تأثیرگذار بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان را عوامل آموزشی از قبیل نحوه تعامل معلم و مسئولین و شیوه آموزشی معلم مشخص کردند که در این راستا بر ارتباط صمیمی و سازنده معلم با دانش‌آموزان به‌نحوی که آن‌ها شیفته اخلاق، رفتار و شخصیت معلم شوند، تأکید داشتند.

طنز در زبان فارسی با واژه‌هایی مثل شوخی، مزاح، لطیفه، شوخ‌طبعی، فکاهی، هزل و هجو هم معنا و معادل در نظر گرفته می‌شود. در زبان انگلیسی نیز واژه‌هایی وجود دارد که با معنی طنز، آمیختگی دارند. کلماتی مانند: جوک یا شوخی^۱، طعنه یا تمسخر^۲ و هجو یا هزل^۳ گاهی معادل طنز به‌کار می‌روند؛ اما هر یک معنای خاص خود را دارند. در زبان فارسی، شوخی یا مزاح، هدفی جز

1. Joke
2. Irony
3. Satire

خندانند افراد ندارد، در هزل هم، نوعی خنده و سرگرمی نهفته است؛ اما در هجو، نوعی زهرخند و تخریب طرف مقابل نهفته است. در طنز بر خلاف همه مترادفاتی که گذشت خنده فقط وسیله‌ای برای رسیدن به هدف است (دریکوند، ۱۴۰۰، ص ۵۲). بسیاری از نظریه‌های مختلف وجود دارند که به طنز و کارکردهای مختلف آن پرداخته‌اند. اما به‌طور کلی، نظریه‌های ارائه‌شده درباره طنز، در سه گروه قرار می‌گیرند: نظریه خصومت^۱ یا برتری^۲، نظریه برانگیختگی^۳ و نظریه ناسازگاری^۴ (باناس^۵ و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۱۱۸).

نظریه برانگیختگی: این یک دیدگاه روان‌شناختی است که منشأ آن در نظریات فروید است و براساس آن، طنز به‌طور غیر ارادی سبب کاهش تنش می‌شود. طنز از مسئله‌ای دردناک برای رسیدن به مسئله‌ای امیدوارکننده ریشه می‌گیرد و این راه‌کاری برای روبروشدن با جنبه‌های ناخوشایند زندگی است (سایودی^۶، ۲۰۱۸، ص ۳).

نظریه برتری یا خصومت: این نظریه که به نوشته‌های فلسفی افلاطون و ارسطو برمی‌گردد، استدلال می‌کند که خنده از احساس برتری ناشی از تحقیر دیگران نشأت می‌گیرد (باناس و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۱۱۹).

نظریه ناسازگاری: بر اساس این دیدگاه، طنز یک ناهماهنگی شناختی است و زمانی اتفاق می‌افتد که عناصر ناهم‌خوانی موجود باشند و ناهم‌خوانی، زمانی رخ می‌دهد که اجزای اشیا یا روال عادی رویدادها، نظرات و انتظارات اجتماعی بر هم بخورد یا ترتیب رخ‌دادن الگوها و رویدادها با تجارب قبلی غیرهمه‌هنگ باشد و در نتیجه، با ادراک ناهماهنگ رویدادها، طنز نیز رخ می‌دهد (سایودی، ۲۰۱۸، ص ۳).

به‌طور کلی می‌توان گفت طنز موهبتی الهی است که پتانسیل آن به‌طور طبیعی در هرانسانی وجود دارد و می‌توان آن را برای تسهیل دسترسی به اهداف آموزشی به خدمت گرفت (افشارکهن و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۴۷). استفاده از طنز مناسب در تعاملات اجتماعی به‌مثابه یک استراتژی کارآمد و مؤثر است که می‌تواند فضای ارتباطی را دوستانه‌تر، صمیمانه‌تر و دلنشین‌تر سازد و از میزان تنش‌های احتمالی بکاهد (افشارکهن و ضیایی مهر، ۱۳۹۵، ص ۳). در واقع، هنگامی که به‌طور مؤثر از طنز برای بهبود عملکرد دانش‌آموز در کلاس درس استفاده می‌شود، با کاهش اضطراب، افزایش مشارکت و افزایش انگیزه دانش‌آموزان، با تمرکز بر مطالب همراه می‌شود که همه این‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کند که اطلاعات را یاد بگیرند (لوجان و دی‌کارلو^۷، ۲۰۱۶، ص ۴۳۳). طنز و

1. Hostility
2. Superiority
3. Arousal
4. Incongruity
5. Banas
6. Saude
7. Lujan & DiCarlo

خنده علاوه بر ایجاد محیطی مثبت، فرایند یادگیری را مفرح، رفع کسالت، فرار از روزمرگی و تشویق دانش‌آموزان به خروج از الگوها و تجربه رویکردهای جدید را ممکن می‌کنند که در نهایت، در اجتماعی‌شدن دانش‌آموزان نیز نقش دارد (جدر^۱، ۲۰۱۵، ص ۲۹). شوخی و بذله‌گویی پدیده‌ای است که اگر در زمان و مکان مناسب به کار رود می‌تواند کارکردهای اجتماعی و آموزشی مفیدی داشته باشد. ایجاد ارتباط، کاهش اضطراب، توسعه تفکر خلاق، کمک به حفظ مطالب، حضور مؤثرتر در کلاس، افزایش توجه و تمرکز، افزایش یادگیری، و بهبود عملکرد فرد در ارزیابی‌ها از کارکردهای طنز محسوب می‌شود (رستمی‌نژاد، عجم و ضابط، ۱۳۹۸، ص ۶). نورعزیز و همکاران (۲۰۱۸) در تحقیقی دریافته‌اند که جوک‌ها و داستان‌های خنده‌دار معلم، نقش مهمی در جلب مشارکت دانش‌آموزان در کلاس دارد (نورعزیز^۲ و همکاران، ۲۰۱۸، صص ۵۰۴۴). سادات و بدری گرگری (۱۳۹۷) نیز در پژوهشی با عنوان «آموزش شوخ‌طبعی به معلم و تأثیر آن بر فرسودگی تحصیلی در دانش‌آموزان» نشان داد که معلم با شوخ‌طبعی، باعث افزایش اعتمادبه‌نفس در دانش‌آموزان می‌شود و حس کنجکاوی آنان را تحریک می‌کند و در نتیجه، موجب کاهش خستگی هیجانی و بهبود کارایی آنان می‌شود.

دلایل متعددی وجود دارد که کاربرد طنز و محتوای الکترونیکی طنز محور منجر به بهبود و افزایش یادگیری در دانش‌آموزان می‌شود. شاید مهم‌ترین دلیل این امر آن باشد که طنز با جلب توجه یادگیرنده، او را در فعالیتهای آموزشی درگیر کرده و افزایش تمرکز او را رقم می‌زند و از طرفی، با افزایش علاقه و انگیزش او در تحصیل، به دنبال کردن فعالیتهای کلاسی می‌پردازد که در نهایت، افزایش یادگیری را برایش به ارمغان می‌آورد (رستمی‌نژاد، عجم و ضابط، ۱۳۹۷، ص ۸۰)؛ مراد از کاربرد طنز آموزشی نیز شادمانی فضا و افراد درگیر آموزش است (افشارکهن و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۴۶) تحقیقات نشان می‌دهند دانش‌آموزانی که به خنده‌رو بودن تشویق می‌شوند اغلب کمتر رفتارهای اختلال‌آمیز از خود نشان می‌دهند. هنگامی که فراگیران تصور می‌کنند معلمان آن‌ها خنده‌رو و شوخ‌طبع هستند، تمایل بیشتری به دوست داشتن و اعتماد به آن‌ها از خود نشان می‌دهند (رستمی‌نژاد، عجم و ضابط، ۱۳۹۸، ص ۱۶). بایساک^۳ (۲۰۱۷) معتقد است طنز می‌تواند یک محیط یادگیری مثبت ایجاد کند، استرس معلمان و به‌علاوه دانش‌آموزان را کاهش دهد، ارتباط بین دانش‌آموزان و معلم را بهبود بخشد و مقدار اطلاعات جذب‌شده توسط دانش‌آموزان را افزایش دهد (بایساک^۴، ۲۰۱۷، ص ۲۶۸).

1. Jeder
2. Nor Azizah
3. Baysac
4. Baysac

طنز می‌تواند به دانش‌آموزان خجالتی یا ترسو کمک کند تا احساس کنند که بخشی از کلاس هستند و به آن‌ها اجازه می‌دهد بدون احساس تحقیر یا آسیب‌پذیری، در فعالیت‌های کلاس و انجام تکالیف گروهی مشارکت داشته باشند (کاوندی و کاوندی^۱، ۲۰۱۶). در تبیین کلی نتایج می‌توان چنین بیان کرد که جهش شناختی موردانتظار در فرد، بر اثر طنزپردازی و یا قرارگرفتن در معرض طنز، به ایجاد طرحواره جدیدی با چینی نوین و تصویری متفاوت از روال مرسوم تصورات موجود قبلی، منجر می‌شود که برای مخاطبان ناآشنا و غیرمترقبه است. این طرحواره شناختی جدید وقتی به‌طور متوالی در مجاورت فضای باز و ارتقای روحیه و شادی ایجادشده در نتیجه طنز قرار بگیرد، نواحی مغزی را که برای حل مسئله فعال هستند، برای یافتن راه‌حل‌های خلاقانه آماده می‌کند (امینی، ستاری و راستگو، ۱۴۰۰، ص ۲۳۴).

طنز آموزشی، طنزی است که برنامه‌ریزی شده و به‌قصد آموزش در محیط‌های آموزشی برای تسهیل و جذاب‌سازی فرایند آموزش به کار گرفته شود (وانزر و فرایمایر^۲، ۱۹۹۹). در تعریف وانزر از طنز آموزشی، بعد برنامه‌ریزی‌شده و هدفمند بودن آن مورد تأکید است و این مبین دو مطلب است، اول اینکه معلم کاملاً آگاهانه سعی می‌کند به مواردی بیندیشد که بتواند با استفاده از طنز در خلال تدریس فهم محتوای آموزشی را برای دانش‌آموز تسهیل نماید و مطلب دوم اینکه گاهی هم آگاهانه و با اشراف به موقعیت کلاس از طنزهای ناگهانی (خودجوش) یا طنزهای دانش‌آموزی برای تلطیف فضای آموزش استقبال کند، چرا که طنز آموزشی، برخی مواقع ناگهانی و غیر مترقبه است (افشارکهن، ۱۴۰۱، ص ۷۴). طنز به‌عنوان یک ابزار آموزشی می‌تواند مانند راه رفتن روی یک طناب باشد. اگر به‌خوبی انجام شود، می‌تواند یادگیری را تقویت کند یا حداقل یادگیری را سرگرم‌کننده‌تر کند (پویر و ویلهلم^۳، ۲۰۱۴، ص ۱). برای استفاده از طنز باید دانش‌آموزان ابتدا ناسازگاری را در پیام مربی تشخیص دهند و حل کنند تا آن را به‌عنوان طنز تلقی کنند. اگر ناسازگاری توسط دانش‌آموزان تشخیص داده شود، باید تفسیر شود و ارتباط آن با متن درک شود. در صورتی که دانش‌آموزان پیام طنزآمیز را مناسب بدانند، در آنان عاطفه مثبت ایجاد می‌شود که دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا در توضیح و پردازش پیام طنزآمیز شرکت کنند (گودبوی^۴ و همکاران، ۲۰۱۵). در انتها طنز آموزشی را می‌توان برنامه‌ریزی برای استفاده از شوخ‌طبعی به‌عنوان یک راهبرد برای تسهیل و افزایش یادگیری تلقی کرد (وانزر^۵ و همکاران، ۲۰۰۶). ویلیامز و ایمیک^۶ بیان می‌کنند که در استفاده از طنز باید دقت شود که در موقعیت مناسب و به طرز مناسب استفاده شود و افراد

-
1. Kavandi & Kavandi
 2. Wanzer & Frymier
 3. Poirier & Wilhelm
 4. Goodboy
 5. Wanzer
 6. Williams & Emich

فهم درستی از آن داشته باشند درغیراین صورت سبب سردرگمی می‌شود و کمتر کسی بدان می‌خندد، در چنین مواردی، به آن طنز شکست‌خورده یا به بیانی دیگر، ناموفق گفته می‌شود (افشارکهن، ۱۴۰۱، ص ۷۶). البته معلم باید بداند هنر طنز مخلوطی از اثرات مثبت و منفی را در پی دارد و باید دقیق و محتاطانه به کار گرفته شود و هرچه به موضوع و محتوای تدریس مرتبط باشد و در شأن و درخور فراگیران باشد، به‌مراتب، اثرات مثبت‌تری را به دنبال دارد (دریکوند، ۱۴۰۰، ص ۶۱).

فصیح‌زاده^۱ (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «تأثیر خواندن متون طنز بر یادگیری مجموعه زبان‌آموزان ایرانی در زبان انگلیسی» نشان داد معلمان خلاق برای ایجاد محیطی مناسب برای فراگیران خود باید از فشار و اضطراب کلاس خود بکاهند؛ بنابراین می‌توانند از طنز در روند تدریس استفاده کنند.

ساواج^۲ و همکاران (۲۰۱۷) نیز بیان می‌کنند که در کلاس درس، خنده با برانگیختن دانش‌آموزان برای درگیر شدن با رویدادهای جدید و گیج‌کننده، یادگیری، کشف و خلاقیت را تقویت می‌کند. در اقدام‌پژوهی حاضر، با بررسی به‌کارگیری طنز در فضای آموزش، به دنبال این هستیم تا به سؤالات اساسی زیر پاسخ دهیم:

۱. چگونه از محتوای طنز محور می‌توان برای افزایش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان پایه چهارم استفاده کرد؟
۲. از بین راه‌کارهای موجود برای افزایش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان پایه چهارم، با استفاده از آموزش طنز محور در درس مطالعات اجتماعی، کدام راه‌کار مؤثرتر است؟

توصیف وضعیت موجود

دانش‌آموزان ابتدایی که در رده سنی نوجوانان قرار دارند در مرحله‌ای از رشد شناختی و اجتماعی هستند که اشتیاق و میل فراوانی به بازیگوشی، تعامل و ارتباط با هم‌سالان، تحرک، بازی با دوستان و علاقه‌مند به فضاهای شاد هستند؛ اما یکی از مشکلات عمده دانش‌آموزان که در بیان مسئله نیز بدان پرداختیم، کمبود نشاط و انگیزه تحصیلی برای یادگیری مطالب درسی در مدرسه است. عمده این مشکل را می‌توان به نحوه تدریس و استفاده از فنون سنتی که معلمان در تدریس به کار می‌برند، نسبت داد. البته ناگفته نماند وضعیت مالی معلمان، تراکم بالای دانش‌آموزان، نبود امکانات رفاهی و ورزشی در اکثر مدارس و حجم بالای مطالب درسی نیز مشکلاتی را نظیر نبود انگیزه تحصیلی و علاقه در دانش‌آموزان نسبت به مدرسه ایجاد می‌کند. من به‌عنوان کارورز در مدرسه پاسداران آسمان واقع در ناحیه ۶ شهر مشهد به‌صورت میدانی و با گفتگو با معاونین آموزشی مدرسه

1. Fasihzadeh
2. Savage

به این مسئله برخورد کردم و باتوجه به شرایط موجود در مدرسه، در پی راه‌کارهایی برای بهتر شدن محیط یادگیری و افزایش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان بودم. یکی از راه‌کارهایی که به نظر می‌توانست به‌عنوان تسهیل‌گر و کمک‌کننده واقع شود استفاده از طنز و شوخ‌طبعی و ایجاد فضای شاد در کلاس بود. این پژوهش در کلاسی با ۳۸ دانش‌آموز در پایه چهارم انجام شد. دانش‌آموزان این کلاس، در وضعیت اقتصادی ایده‌آلی قرار دارند و اکثر دانش‌آموزان در منزل، دارای امکاناتی مثل انواع بازی‌های رایانه‌ای و وسایل بازی و سرگرمی هستند. طبعاً دانش‌آموزانی که در این فضا رشد کرده‌اند، تدریس سنتی معلمان برای آن‌ها، عاری از هرگونه جذابیت است. البته تعداد اندکی از خانواده‌های دانش‌آموزان نیز سطح مالی و اقتصادی رو به پایینی داشتند، اما می‌توان اذعان داشت اکثر دانش‌آموزان در این مدرسه ترجیح می‌دهند به‌جای حضور در مدرسه، در خانه بمانند و از وسایل بازی و سرگرمی خود لذت ببرند.

گردآوری اطلاعات و شواهد ۱

پس از جمع‌آوری اطلاعات در مورد پیشینه پژوهش و بررسی پژوهش‌های انجام‌شده در رابطه با موضوع، با مشاهده رفتار دانش‌آموزان، مصاحبه با معلم مربوط، مطالعه اسناد موجود و با استفاده از پرسش‌نامه انگیزش تحصیلی هارتر اطلاعات لازم جمع‌آوری شد.

مشاهده رفتار دانش‌آموزان: بعد از تهیه چک‌لیست مشاهده بالینی، رفتار دانش‌آموزان در چندین جلسه مشاهده شد و با استفاده از چک‌لیست تشخیصی (چک‌لیست مشاهده بالینی) دانش‌آموزان با انگیزه تحصیلی پایین شناخته شدند. می‌توان گفت باتوجه به اینکه اکثر دانش‌آموزان این کلاس در خانواده مرفهی رشد کرده‌اند و در منزل از امکانات و وسایل سرگرمی زیادی برخوردار هستند، برنامه و کلاس درس برای اغلب دانش‌آموزان جذابیت کمی دارد. در واقع دانش‌آموزان، بازی‌های رایانه‌ای، دیدن فیلم در خانه و... را بر شرکت در کلاس درس ترجیح می‌دهند.

مصاحبه با معلم مربوط: نتایج به‌دست‌آمده با معلم مربوط در میان گذاشته شد. در ادامه ایشان نیز اطلاعات به‌دست‌آمده را تأیید کردند. نتایج حاصل‌شده از چک‌لیست مشاهده بالینی توسط معلم بررسی شد و بی‌انگیزگی اغلب دانش‌آموزان توسط معلم تأیید شد. دانش‌آموزان بی‌انگیزه، ضمن انجام‌دادن تکالیف درسی، تلاش کمی برای یاد گرفتن مطالب درسی و توجه و دقت پایینی در کلاس درس دارند.

مطالعه اسناد موجود: در بررسی انجام‌شده از نمرات تحصیلی دانش‌آموزان در دروس مختلف، متوجه شدم بعضی از دانش‌آموزان نمراتشان در دروس مختلف کم است. می‌توان گفت یکی از دلایل کم بودن نمرات تحصیلی دانش‌آموزان، بی‌انگیزگی و عدم علاقه نسبت به کلاس درس است. البته عوامل متعدد دیگری نیز در بی‌انگیزگی دانش‌آموزان تأثیرگذار است؛ یکی از این عوامل مهم که طبق مصاحبه با معاونین آموزشی، معلم مربوط و... حاصل شد، ضعف آموزش مجازی در پایه‌های

تحصیلی پایین‌تر در زمان شیوع کرونا است و نتیجه آن، عدم پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بوده است.

مصاحبه با دانش‌آموز با استفاده از پرسش‌نامه انگیزه تحصیلی هارتر: پس از مراحل قبل، پرسش‌نامه توسط تمامی دانش‌آموزان برای اندازه‌گیری سطح انگیزش تحصیلی پاسخ داده شد. این پرسش‌نامه شامل پاسخ‌های: هیچ‌وقت دارای ۱ نمره، به‌ندرت دارای ۲ نمره، گاهی اوقات دارای ۳ نمره، اکثر اوقات دارای ۴ نمره و تقریباً همیشه دارای ۵ نمره بود. البته این شیوه نمره‌گذاری در سؤال‌های ۳، ۴، ۵، ۹، ۱۰، ۱۵، ۱۶، ۱۹، ۲۱، ۲۷ و ۳۱ به‌صورت معکوس بود. نتایج حاصل از آن نشان داد ۳ دانش‌آموز در سطح پایین انگیزه تحصیلی (۳۳ تا ۶۶ نمره)، ۱۰ دانش‌آموز در سطح انگیزش تحصیلی متوسط (۶۶ تا ۹۹ نمره) و ۲۵ دانش‌آموز انگیزه تحصیلی بالا (نمره ۹۹ به بالا) دارند.

روش‌شناسی

تعاریف زیادی برای اقدام‌پژوهی ارائه شده است اما می‌توان گفت: اقدام‌پژوهی مطالعه یک موقعیت اجتماعی با دیدگاه بهبود کیفیت عملکرد در آن موقعیت است. اقدام‌پژوهی با یک سؤال شروع می‌شود سپس با ارائه برنامه‌ای برای تولید یک طرح به منظور پرداختن به سؤال و کاوش و اقدام ادامه پیدا می‌کند، بعد از آن، این برنامه اجرا می‌شود و عملکرد مورد مشاهده قرار می‌گیرد (دوستی ایرانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۲۲۷).

پژوهش حاضر، از نوع کیفی و به روش اقدام‌پژوهی انجام شده است و از انواع مختلف اقدام-پژوهی: تکنیکی، عملی و انتقادی، این پژوهش از نوع عملی است.

نمونه‌گیری: در این پژوهش، به صورت در دسترس، کلاسی در پایه چهارم، از مدرسه پاسداران آسمان، واقع در ناحیه ۶ شهر مشهد، انتخاب شد.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، شامل مطالعات کتابخانه‌ای، چک‌لیست مشاهده بالینی، مصاحبه تشخیصی، مصاحبه تحلیلی-راه‌کاری و پرسش‌نامه انگیزه تحصیلی هارتر^۱ بوده است.

مطالعات کتابخانه‌ای: به منظور جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز به سراغ مقالات، کتاب‌های فیزیکی و الکترونیکی و سایت‌های معتبر علمی رفتیم و اطلاعاتی در رابطه با تأثیر استفاده از طنز بر آموزش، تأثیر آموزش طنز محور بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، ویژگی‌ها و نشانه‌های دانش‌آموزان بی‌انگیزه و علل بی‌انگیزگی دانش‌آموزان ابتدایی به دست آوردیم. پرسش‌نامه

1. Harter

انگیزه تحصیلی هارتر، چک‌لیست مشاهده بالینی و پرسش‌نامه مصاحبه تحلیلی-راه‌کاری، از این منابع گردآوری شدند که در تشخیص و حل مسئله از آن‌ها استفاده شد.

مشاهده بالینی: چک‌لیست مشاهده بالینی که توسط خبرگان روایی و پایایی آن سنجیده شد، با استفاده از پژوهش‌های صادقی، خداحمی و مؤمنی (۱۳۹۸)، لطفی عظیمی و ابراهیمی قوام (۱۳۹۳)، هاشمیان، آصفی و شجاعی (۱۳۹۲)، و واحدی، فرجیان و حاتمی (۱۳۹۶) در دو بخش چک‌لیست مشاهده بالینی مرتبط با دانش‌آموزان با انگیزه تحصیلی پایین و چک‌لیست مشاهده بالینی مرتبط با دانش‌آموزان با انگیزه تحصیلی بالا (پیوست ۱ چک‌لیست مشاهده بالینی) جمع‌آوری شد.

مصاحبه تشخیصی: پس از مشاهده بالینی، نتایج چک‌لیست مشاهده بالینی، توسط معلم مربوط بررسی شد. در ادامه نیز برای تشخیص دقیق‌تر، با والدین دانش‌آموزان نیز مصاحبه شد.

مصاحبه تحلیلی-راه‌کاری: در این مرحله با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای برای حل و یا تقلیل مشکل، راه‌کار و راه‌حلهایی استخراج شد. فرم‌های مربوط به پرسش‌نامه، قبل از چاپ به متخصص نشان داده شده است (روایی درونی)؛ در ادامه، نظرات متخصصان بر مبنای فراوانی بیان شده است (روایی بیرونی) و همچنین سه روش مشاهده بالینی، مصاحبه با خبرگان و مطالعات کتابخانه‌ای (سه‌سویه‌سازی) برای روایی محتوایی استفاده شده است (روایی تأییدی). از نظر پایایی نیز فرم‌های مصاحبه با دو متخصص، با هم مقایسه شد و ۸۰ درصد پاسخ‌ها مشابه یکدیگر بودند (پیوست ۲ مصاحبه راه‌کاری-تحلیلی خبرگان). رشته، سابقه و سمت خبرگان به صورت کامل در جدول ۱ جمع‌آوری شد.

جدول ۱. رشته، سابقه و سمت خبرگان

رشته خبرگان	سابقه خبرگان	سمت خبرگان
دکتری روان‌شناسی تربیتی	۲۳ سال	استادیار دانشگاه فرهنگیان
دکتری علوم تربیتی	۲۱ سال	استادیار دانشگاه فرهنگیان
دکتری روان‌شناسی تربیتی	۲۳ سال	مدرس دانشگاه فرهنگیان
دکتری مدیریت آموزشی	۱۳ سال	مدرس دانشگاه فرهنگیان
دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی	۱۱ سال	مدرس دانشگاه فرهنگیان
دکتری مدیریت آموزشی	۱۰ سال	مدرس دانشگاه فرهنگیان
فوق لیسانس مشاوره	۱۰ سال	آموزگار ابتدایی
فوق لیسانس جغرافیا	۸ سال	آموزگار ابتدایی
لیسانس آموزش ریاضی	۲۸ سال	آموزگار ابتدایی

پرسش‌نامه انگیزه تحصیلی هارتر: ابزار بعدی جمع‌آوری اطلاعات، پرسش‌نامه انگیزه تحصیلی هارتر است. تا کنون مقیاس‌های انگیزشی متعددی در زمینه‌های تحصیلی تدوین شده است. مقیاس

هارتر (۱۹۸۱) از محدود مقیاس‌های انگیزشی است که در مقطع ابتدایی می‌توان از آن استفاده کرد. محمود بحرانی در پژوهشی با عنوان «بررسی روایی و پایایی مقیاس انگیزش تحصیلی هارتر در سال ۱۳۸۸»، با بررسی روایی مقیاس، روایی مقیاس را در انگیزش درونی با وضوح بالا و در انگیزش بیرونی با وضوح کمتری تشخیص داد. در رابطه با پایایی نیز آلفای کرونباخ را اندازه‌گیری کرده و مقیاس‌های این ابزار را در حد مطلوب و حاکی از ثبات در اندازه‌گیری انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان ایرانی تشخیص داده است.

روایی و پایایی: در این پژوهش از تکنیک سه سویه‌سازی به منظور سنجش روایی استفاده شد و ابزار جمع‌آوری اطلاعات شامل، مشاهده، مصاحبه و پرسش‌نامه بود و برای پایایی از روش موازی‌سازی در پاسخ‌های خبرگان استفاده شد. بنابراین این پژوهش، روا و پایا می‌باشد.

یافته‌ها

پس از بازنگری اطلاعات به‌دست‌آمده، با استفاده از پرسش‌نامه انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان، مصاحبه و مشاهده رفتار دانش‌آموزان، مصاحبه با معلم مربوط و مطالعه اسناد موجود، نتیجه این شد که انگیزه تحصیلی و علاقه دانش‌آموزان نسبت به کلاس درس در شرایط نامطلوبی قرار دارد و این موارد در بعضی از دانش‌آموزان به‌وضوح قابل رؤیت است. علل اصلی این وضعیت را می‌توان روش تدریس معلم، امکانات رفاهی و ورزشی مدرسه، حجم بالای مطالب درسی و تعداد بالای دانش‌آموزان در کلاس دانست. یکی از راه‌کارهای موجود برای خروج از این شرایط نامساعد، تغییر روش تدریس معلم است. با توجه به اهمیت و ضرورت خنده، شوخی و طنز در کلاس که در ابتدا به آن پرداختیم، می‌توان از طنز آموزشی برای بالابردن انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان و علاقه دانش‌آموزان به مطالب درسی و جلب توجه آن‌ها به کلاس استفاده کرد.

راه‌حل‌های پیشنهادی ادبیات و صاحب‌نظران

راه‌حل‌های پیشنهادی جمع‌آوری شده از ادبیات در قالب جدول ۲، نمایش داده شده است.

جدول ۲. راه‌حل‌های پیشنهادی ادبیات

منبع	ادبیات
رستمی‌نژاد، محمدی‌مقدم و محمدی (۱۳۹۴، ص ۵۷۷)، وانزر و همکاران (۲۰۰۶، ص ۱۸۶)	با توجه به اهمیت طنز مرتبط با مواد آموزشی و نظر به اینکه کتب درسی مهم‌ترین ماده آموزشی محسوب می‌شود، توصیه می‌شود از تصاویر و نوشته‌های طنزآمیز به‌طور مناسب در تدوین کتب درسی استفاده شود.
دریکوند (۱۴۰۰، ص ۵۵)، ضیایی‌مهر (۱۳۹۳، ص ۴۹)	استفاده از طنز نامرتبط؛ یعنی گفتن داستانی که به موضوع درس مربوط نیست و یا تعریف لطیفه‌ای که ربطی به موضوع درس ندارد.

منبع	ادبیات
صدر (۲۰۱۵، ص ۸۳۲)، افشارکهن و همکاران (۱۳۹۵، ص ۳۳)	تربیت دانش‌آموزان برای شوخ‌طبعی و استفاده از طنز؛ یعنی ایجاد روحیه آزاد، وادار کردن آن‌ها به تفکر خارج از الگوها، تشویق آن‌ها به تلاش با چیزهای جدید شجاعانه‌تر؛ زیرا از استانداردهای دانش‌آموزان جلوگیری کرده و باعث توسعه خلاقیت آن‌ها می‌شود.
ضیایی‌مهر (۱۳۹۳، ص ۴۹) دریکوند (۱۴۰۰، ص ۵۵)، برگر ^۱ (۱۳۹۷، ص ۱۲۹)	تشویق دیگران به استفاده از طنز یا دنبال کردن دیگر افراد طنز باز با عبارات و کلماتی که از نظر معنا یا آوا، دارای دو معنای متفاوت هستند.
وانزر و همکاران (۲۰۰۶، ص ۱۸۳)	طنز آموزشی مناسب در چهار دسته قرار می‌گیرد: طنز مرتبط با محتوای درسی، طنز غیرمرتبط با محتوای درسی، طنز تحقیرکننده خود ^۲ (معلم) و طنز ناخواسته ^۳ .
افشارکهن (۱۴۰۱، ص ۷۷)، برگر (۱۳۹۷، ص ۱۳۹)	معلم می‌تواند از طنز کلامی ^۴ ، طنز غیرکلامی ^۵ و طنز انگیزشی ^۶ در کلاس استفاده کند. طنز غیرکلامی دربرگیرنده تمام رفتارهای کنایه‌ای خنده‌دار مانند تقلید چهره‌ها و حرکات خنده‌دار و همچنین پیام‌های بصری و تصویری مانند کارتون، پویانمایی و نقاشی‌ها است که احساس سرگرمی را در گیرنده ایجاد می‌کند.
کابلی (۱۴۰۰، ص ۴)	شوخ‌طبعی دربردارنده مزایای شناختی، اجتماعی و روان‌شناختی در آموزش است که می‌تواند از اثرات شناختی مثبت آن، به ارتقای علاقه، افزایش توجه و انگیزه اشاره کرد.
ضیایی‌مهر (۱۳۹۳، ص ۵۰)	طنز بیانی عامیانه مانند شوخی کنایه‌دار یا شادی‌آور به قصد ایجاد گشادگی در خُلق افراد نیز از انواع طنز مناسب آموزشی است.

در نتیجه، با توجه به مطالعات انجام‌شده، پرسش‌نامه‌ای تنظیم شد که در آن راه‌حل‌ها به شرح زیر است:

- داستان‌ها، لطیفه‌ها یا سایر مطالب طنز مرتبط با محتوای درسی.
- داستان‌ها، لطیفه‌ها یا سایر مطالب طنز غیرمرتبط با محتوای درسی.
- استفاده از داستان‌ها و مسائل تخیلی و فانتزی.
- شناسایی دانش‌آموزان شوخ‌طبع و ترغیب آن‌ها به استفاده از طنز مرتبط با درس.
- استفاده معلم از طنزی که خودش را مورد خنده قرار می‌دهد.

1. Berger
2. Self-disparaging humor
3. unintentional humor
4. Verbal humor
5. Non-verbal humor
6. Motivational humor

- استفاده از جناس.
- طنز غیر کلامی.
- تقلید صدا یا حرکات شخصیت‌های معروف.
- ارتباط کلامی؛ از جمله استفاده از زبان عامیانه یا لهجه (بدون تمسخر قومیت و لهجه)
- طنز بصری: استفاده از تصاویر و یا عکس محتواهایی که سبب خنده می‌شود.
- طنز بی‌برنامه یا به‌عبارت دیگر، استفاده از شوخ‌طبعی معلم در خنداندن.

اعتباربخشی به راه حل‌های انتخابی

برای بررسی روایی و پایایی چک‌لیست راه‌کاری-تحلیلی و صحت اجرای راه‌حل‌های نهایی در این اقدام‌پژوهی، از سه روش مشاهده بالینی، مصاحبه با خبرگان و مطالعات کتابخانه‌ای (سه‌سویه‌سازی) برای روایی محتوایی استفاده شده است. در این راستا با ۹ نفر از خبرگان مصاحبه انجام شد. نتایج مصاحبه با خبرگان به‌صورت کدگذاری باز بر اساس پرسش‌نامه راه‌کاری-تحلیلی در مورد راه‌حل‌های موجود برای افزایش انگیزه با استفاده از آموزش طنز محور که در بخش ۶ (راه‌حل‌های پیشنهادی ادبیات و صاحب‌نظران) جمع‌آوری شد، همراه با فراوانی و درصد پذیرش راه‌حل‌ها توسط خبرگان در جدول ۳ نمایش داده شده است.

جدول ۳. نتایج مصاحبه با خبرگان

شماره راه‌کار	جملات کلیدی متخصصان	راه‌کار مرتبط	فراوانی درصد
۱	ارائه غیرمستقیم محتوا در آموزش حفظ جو کلاسی	مطالب طنز مرتبط با محتوای درسی	۹ ۱۰۰
۲	دور نشدن از اهداف اصلی فرایند یاددهی-یادگیری جلوگیری از الگوگیری‌های اشتباه جلب توجه و آماده کردن فضای کلاسی برای شروع درس	مطالب طنز غیرمرتبط با محتوای درسی	۶ ۶۶,۶۷
۳	راهی برای ورود به ذهن فراگیران ابزار مغفول در آموزش به نام داستان تأثیر در کارکردهای مختلف مانند شناختی، اجتماعی و ...	داستان‌ها و مسائل تخیلی و فانتزی	۹ ۱۰۰
۴	عدم توجه بیش از حد به تعدادی از دانش‌آموزان ایجاد اعتمادبه‌نفس در دانش‌آموزان استفاده و شکوفایی توانمندی‌ها و استعدادها دانش‌آموزان	ترغیب دانش‌آموزان به استفاده از مطلب طنز مرتبط با محتوای درسی	۸ ۸۸,۸۹

شماره راه‌کار	جملات کلیدی متخصصان	راه‌کار مرتبط	فراوانی درصد
	درک تفاوت‌های شخصی در دانش‌آموزان ایفای نقش توسط دانش‌آموزان و حتی معلم مخاطب‌شناسی و توجه به زمینه فرهنگی عدم تخریب شخصیت و جایگاه معلم		
۵	با رعایت جوانب احتیاط از لحاظ حریم ارتباطی باعث ایجاد صمیمیت بین دانش‌آموز و معلم می‌شود ایفای شخصیت یک داستان توسط معلم و بیان اهداف آموزشی توسط داستان به صورت غیرمستقیم	استفاده معلم از طنزی که خودش را مورد خنده قرار دهد	۶۶,۶۷
۶	نیاز به تخصص و مهارت بالا در به کار بستن راه‌کار	استفاده از جناس	۱۰۰
۷	علاقه فراوان دانش‌آموزان به راه‌کار استفاده از تأثیر بالای زبان بدن	طنز غیرکلامی	۱۰۰
	تشویق به تمسخر دیگران		
۸	رعایت چارچوب‌های اخلاقی و عدم تمسخر دیگران خلق صداهای جدید توسط دانش‌آموزان شخصیت معروف الگوی زندگی دانش‌آموز نشود.	تقلید صدا یا حرکات شخصیت‌های معروف	۴۴,۴۵
۹	آشنایی با فرهنگ‌های مختلف و ایجاد همبستگی بین قومیت‌ها	ارتباط کلامی از جمله استفاده از زبان عامیانه یا لهجه	۱۰۰
۱۰	عدم تمسخر و تخریب شخصیت دیگران هدف اصلی خنده نیست؛ بلکه یادگیری است نداشتن برنامه باعث ایجاد مشکلات متعدد	طنز بصری	۱۰۰
۱۱	عدم تطابق با ویژگی‌های شخصیتی هر معلمی نیاز به تخصص و مهارت بالا در بکار بستن راه‌کار	طنز بی‌برنامه یا همان شوخ‌طبعی	۷۷,۷۸

امکان‌سنجی راه‌حل‌ها

بعد از اعتباربخشی به راه‌حل‌های انتخابی، بر اساس نظرات خبرگان، از بین راه‌حل‌های موجود، راه‌کار شماره ۸ (تقلید صدا یا حرکات شخصیت‌های معروف) به دلیل پایین بودن درصد فراوانی حذف شد. راه‌کار ۱۱ (طنز بی‌برنامه یا همان شوخ‌طبعی) و راه‌کار ۶ (استفاده از جناس) نیز به دلیل نیاز به تخصص و مهارت بالا در به کار بستن راه‌کار، کنار گذاشته شد. در نتیجه، راه‌کار و راه‌حلی که برای اجرای نهایی در نظر گرفته شد، راه‌کارهای ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۷، ۹ و ۱۰ است.

راه‌حل‌های نهایی اجرایشده

راه‌کار اول که استفاده از مطالب طنز مرتبط با محتوا بود، با بیان داستان و قصه‌ای طنزآمیز و خنده‌دار در رابطه با موضوع درسی با چاشنی فانتری و تخیلی بودن (راه‌کار شماره ۳) اجرا شد. البته

می‌توان گفت در انجام این راه‌کار از راه‌کار شماره ۵ نیز (طنزی که معلم در مورد خودش را مورد طنز به کار می‌برد) با ایفای نقش شخصیت‌های داستان توسط محقق، استفاده شد. علاوه بر این، یکی از شخصیت‌های داستان، دارای لهجه خاصی (نیشابوری) بود که محقق در واقع از راه‌کار شماره ۹، یعنی ارتباط کلامی (مثل: به‌کار بردن زبان عامیانه و لهجه)، استفاده کرده است. در رابطه با راه‌کار اول نیز علت نام‌گذاری یکی از مکان‌های گردشگری در شهر همدان، که در درس ۱۱ مطالعات اجتماعی نیز بیان شده، استفاده شد. با توجه به اینکه درس ۱۲ مطالعات اجتماعی پایه چهارم در رابطه با کوروش اول بود، با نوشتن متن طنزی در رابطه با امور و اتفاقاتی که توسط کوروش اول در زمان خود انجام داده است، با عنوان نامه‌ای از (طرف کوروش به ملت ایران) مطالب درسی در این نامه گنجانده شد تا انگیزه دانش‌آموزان نسبت به خواندن این مطلب بیشتر شود و در نهایت نیز مطالب در ذهن دانش‌آموز ماندگارتر باشد. در ادامه جلسات و تدریس، پخش کلیپ طنزآمیز که غیرمرتبط با مطالب درسی (راه‌کار ۲) بود، استفاده شد و هم‌زمان از راه‌کار ۱۰ (استفاده از جلوه‌های بصری) نیز بهره برده شد. محقق در ادامه تدریس خود به‌عنوان تکلیف، از دانش‌آموزان خواست تا متن طنزی با عنوان اگر من شاه بودم چه می‌کردم؟ بنویسند و در این راستا، سعی شد با استفاده از استعدادها و توانمندی‌های دانش‌آموزان (راه‌کار ۴) مطالب درسی ارائه گردد.

گردآوری اطلاعات جدید (شواهد ۲)

در بخش شواهد ۱ متوجه شدیم که ۳ دانش‌آموز در سطح پایین، ۱۰ دانش‌آموز در سطح متوسط و ۲۵ دانش‌آموز در سطح بالای انگیزه تحصیلی هستند. سپس در جهت بالارفتن انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، راه‌حل‌هایی مبتنی بر آموزش طنز محور پیشنهاد کردیم و به عرصه عمل رساندیم. در شواهد ۲ به تغییرات حاصل از انجام راه‌حل‌ها می‌پردازیم.

مشاهده رفتار دانش‌آموزان: در تعداد جلساتی که راه‌کارها اجرا شد توجه دانش‌آموزان در گوش دادن به مطالب درسی، شرکت در انجام فعالیت‌های کلاسی، انجام تکالیف درسی در زمان مقرر، صمیمیت و علاقه دانش‌آموزان نسبت به معلم و شور و اشتیاق آن‌ها در زنگ مطالعات اجتماعی افزایش یافت. می‌توان ادعان داشت که تدریس طنز محور باعث شده بود که دانش‌آموزان افقی تازه نسبت به درس مطالعات اجتماعی پیدا کنند و زنگ مربوط به این درس برای آنان جایگاه خاصی پیدا کرده بود.

مصاحبه با معلم مربوط: پس از اجرای راه‌کارها، مصاحبه‌ای با معلم مربوط صورت گرفت که ایشان ادعان داشتند علاقه دانش‌آموزان به آموزش طنز محور بسیار زیاد است و حتی توانسته نظر خانواده‌ها را به این طریقه آموزش جلب کند.

مصاحبه با دانش‌آموز با استفاده از پرسش‌نامه انگیزه تحصیلی هارتر: همانند بخش شواهد ۱، پرسش‌نامه توسط تمامی دانش‌آموزان پاسخ داده شد. نتیجه حاصل به صورت کمی دربردارنده

افزایش میانگین نمرات پرسش‌نامه در دانش‌آموزان بود که نشان‌دهنده افزایش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است. به صورت کمی نیز ۱ دانش‌آموز در سطح متوسط انگیزه تحصیلی و ۳۷ دانش‌آموز دیگر در سطح بالای انگیزه تحصیلی قرار گرفتند.

ارزیابی تأثیر اقدام جدید

در جدول ۴، میزان انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان به صورت کیفی قبل و بعد از اجرا نشان داده شده است.

جدول ۴. ارزیابی تأثیر اقدام جدید

قبل از اجرای راه‌کارها	بعد از اجرای راه‌کارها
۳ دانش‌آموز با سطح انگیزه تحصیلی پایین	نبودن دانش‌آموز با سطح انگیزه تحصیلی پایین
۱۰ دانش‌آموز با سطح انگیزه تحصیلی متوسط	۱ دانش‌آموز با سطح انگیزه تحصیلی متوسط
۲۵ دانش‌آموز با سطح انگیزه تحصیلی بالا	۳۷ دانش‌آموز با سطح انگیزه تحصیلی بالا

همان‌طور که اشاره شد پس از انجام راه‌کار توسط محقق، علاوه بر افزایش توجه دانش‌آموزان به مطالب درسی در زمان تدریس، می‌توان گفت علاقه و صمیمیت بین معلم و دانش‌آموزان افزایش یافت. در جلسات ابتدایی انجام راه‌کارها، دانش‌آموزان از محقق خواستند که معلم خودشان در کلاس حاضر شود؛ اما در انتهای جلسات اجرای راه‌کارها، علاوه بر درخواست افزایش حضور محقق برای تدریس در کلاس درس، دانش‌آموزان به محقق به‌عنوان معلم خود ابراز محبت کردند.

بحث و نتیجه‌گیری

تدارک فعالیت‌های یادگیری و برنامه‌ریزی برای دانش‌آموزانی که انگیزه‌ای برای یادگیری ندارند کاری عبث و بیهوده است (شعبانی، ۱۳۹۰، ص ۸۴)؛ بنابراین یکی از وظایف معلمان عزیز این است که قبل از هر کاری انگیزه لازم را در دانش‌آموزان به وجود آورند (شفیعی و کرمی، ۱۳۹۹، ص ۲۲). در این اقدام پژوهی، سعی بر این شد که با استفاده از مطالب طنز و خنده‌دار علاوه بر خندانیدن دانش‌آموزان و افزایش شادابی و طراوت کلاس، علاقه و انگیزه آنان نسبت به درس و مطالب و محتوای درسی افزایش پیدا کند. با اینکه آموزش سرفصل‌های درسی و پیش رفتن مطابق با چارچوب برنامه درسی خیلی اهمیت دارد، اما داشتن آرامش، شادابی و آسوده‌خاطر بودن دانش‌آموز بسیار مهم‌تر از آن است. همان‌طور که همیشه گفته می‌شود مدرسه، خانه دوم دانش‌آموز است؛ پس باید دقت داشته باشیم که شاید تمامی دانش‌آموزان آن آرامش کافی، احساس امنیت، عزت نفس و محبت کافی را در خانه اول خود به دلایلی مانند دعوی والدین، شرایط اقتصادی نامطلوب خانواده و مشکلات مشابه، دریافت نکنند و این موضوع باعث شود دانش‌آموز در احوالات خوبی به سر نبرد؛ پس چه خوب است معلم با استفاده از آموزش طنزمحور، حداقل برای چند ساعت این احساس

آرامش را به دانش‌آموزان بدهد و حتی با ایجاد صمیمیت بین خود و دانش‌آموز که یکی از پیامدهای آموزش طنزمحور است، در دانش‌آموز امنیت خاطر ایجاد کند.

میزان استفاده از طنز و شوخی در کلاس درس به بعضی از مؤلفه‌ها مانند تعداد دانش‌آموزان کلاس، نوع رفتار دانش‌آموزان و... بستگی دارد با توجه به این موضوع، نمی‌توان توصیه‌ای واحد در رابطه با میزان استفاده از این ابزار برای تمامی معلمان و آموزگاران داشت. استفاده از مطالب و داستان‌های طنز مرتبط با محتوای درسی، استفاده از توانمندی‌های دانش‌آموزان در نوشتن متن‌های طنز مرتبط با محتوای درسی و طنز بصری (مانند پخش فیلم‌های طنز و خنده‌دار، عکس‌ها و کاریکاتورهای بامزه و خنده‌دار و...) را می‌توان مؤثرترین راه‌های استفاده از طنز در بین راه‌کارهای موجود در جدول ۳ شمرد.

استفاده از طنز باعث می‌شود خستگی کاهش یابد و علاقه را در دانش‌آموزان برانگیزد (راویچند، ۲۰۱۳، ص ۱۹). یوسف، نیکمان و جلانی^۲ (۲۰۱۸، ص ۵۰) نیز در پژوهشی با عنوان برداشت اساتید از مزایای استفاده از شوخ‌طبعی در کلاس درس، جلوگیری از انفعال دانش‌آموزان در حین تدریس، افزایش انگیزه دانش‌آموزان و علاقه آنان به یادگیری را از مزایای استفاده از طنز و شوخ‌طبعی دانسته‌اند. چاودوری^۳ (۲۰۲۲) ضمن اشاره به افزایش علاقه دانش‌آموزان به یادگیری در صورت استفاده از طنز، به معلمانی که طبیعت طنز ندارند و به زبان عامیانه شوخ‌طبع نیستند، توصیه می‌کند با استفاده از کارتونها، نمایش عکس‌های خنده‌دار یا کلیپ‌های ویدئویی بامزه و شوخ، طنز را در کلاس درس بگنجانند. هوس و ایستپ^۴ (۲۰۱۶) ضمن بررسی تأثیر شوخی و خنده بر علاقه دانشجویان افزودند که طنز می‌تواند یک ابزار آموزشی باشد که میزان آنچه را که واقعاً توسط دانش‌آموزان فرا گرفته شده، افزایش دهد.

در انتها می‌توان گفت بسیاری از معلمان به صورت خودجوش انواع طنز را در بطن آموزش مطالب درسی به دانش‌آموزان به کار می‌گیرند. بحث بر سر این است که این ابزار عالی که در برنامه درسی معلم گاهی بدون هیچ آگاهی از مزایای مترتب بر آن، مورد استفاده قرار می‌گیرد و لحظات شادی را نصیب دانش‌آموزان و معلم می‌سازد، از حاشیه به متن برده شود و در دستور کار برنامه درسی آشکار و صریح نظام آموزشی قرار گیرد تا همه عوامل آموزشی مدرسه با آگاهی و شناخت از آن بهره بگیرند و فضایی مطلوب‌تر برای آموزش دانش‌آموزان بیافرینند (افشارکهن، ۱۴۰۱).

به‌منظور بررسی ابعاد دیگر این موضوع، می‌توان پیشنهادهای ذیل را ارائه کرد:

- بررسی میزان صحیح استفاده طنز در کلاس درس و عوامل تأثیرگذار بر آن.
- ارزیابی کاربردی بودن ابزار طنز آموزشی برای تمامی معلمان و آموزگاران.

1. Ravichand
2. Yusob, Nikman & Jelani
3. Chowdhury
4. Huss & Eastep

منابع

- افشارکهن، زهرا. (۱۴۰۱). طنز آموزشی: ظرفیت مغفول در ارتقای کیفیت آموزش. *تعلیم و تربیت*، ۱(۳۸)، ۶۹-۸۸.
- افشارکهن، زهرا؛ ضیایی‌مهر، علی. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر و تأثرات طنز بر تعاملات میان فردی در فرهنگ اجتماعی. *چهاردهمین همایش سالانه انجمن مطالعات برنامه درسی ایران «فرهنگ و برنامه درسی»*، همدان.
- افشارکهن، زهرا؛ ملکی، حسن؛ مهرمحمدی، محمود؛ مهاجر، یحیی؛ ضیایی‌مهر، علی. (۱۳۹۵). ریاضیات: عبور از طنز به خلاقیت. *نظریه و عمل در برنامه درسی*، ۸(۴)، ۲۷-۵۰.
- امینی، مجید؛ ستاری، صدرالدین؛ راستگو، اعظم. (۱۴۰۰). طراحی و اعتباریابی الگوی امکان‌سنجی آموزش طنز محور در مدارس ابتدایی. *رهبری و مدیریت آموزشی*، ۴(۱۵)، ص: ۲۳۸-۲۱۷.
- بحرانی، محمود. (۱۳۸۸). بررسی روایی و پایایی مقیاس انگیزش تحصیلی هارتر. *مطالعات روان‌شناختی*، ۱(۵)، ۵۱-۷۲.
- برگر، آرتور آسا (۱۳۹۷). *درآمدی به طنز پژوهی: طنز از دیدگاه روان‌شناسی، مطالعات فرهنگی، انسان‌شناسی، نشانه‌شناسی و کاربردهای آن*. ترجمه محمود فرجامی، باهار مؤمنی، رامبد رایگان، صادق یوسفی، بهرنگ رادمنش، تهران: انتشارات تیسرا.
- تقی‌پور ظهیر، علی. (۱۳۸۵). *مبانی و اصول آموزش و پرورش*. تهران: آگاه.
- دریکوند، محمد. (۱۴۰۰). پیامدهای طنز در آموزش: مروری بر پیامدهای مثبت، منفی و چالش‌های آن در کلاس. *آموزش پژوهی*، ۲۷(۷)، ۵۰-۶۴.
- دوستی ایرانی، مهری؛ عبدلی، سامره؛ پرویزی، سرور؛ سیدفاطمی، نعیمه؛ امینی، مسعود. (۱۳۹۰). چتری به نام اقدام‌پژوهی. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی/ویژه نامه توسعه آموزش و ارتقای سلامت*، ۱۱(۹)، ۱۲۳۰-۱۲۲۳.
- رستمی‌نژاد، محمدعلی؛ عجم، علی‌اکبر؛ ضابط، حسن. (۱۳۹۷). اثربخشی محتوای الکترونیکی طنز محور بر یادگیری و یادداری ریاضی دانش‌آموزان پنجم ابتدایی. *فناوری آموزش*، ۱(۱۴)، ۷۵-۸۳.
- رستمی‌نژاد، محمدعلی؛ عجم، علی‌اکبر؛ ضابط، حسن. (۱۳۹۸). بررسی تأثیر تدریس مبتنی بر محتوای الکترونیکی طنز محور بر انگیزش و اضطراب ریاضی دانش‌آموزان پنجم ابتدایی. *تدریس پژوهی*، ۲(۷)، ۷۰-۸۸.
- رستمی‌نژاد، محمدعلی؛ محمدی مقدم، سمیه؛ محمدی، ریحانه. (۱۳۹۴). کنکاشی در نقش طنز در افزایش اثربخشی آموزش ابتدایی: چرایی و چگونگی. *همایش ملی آموزش ابتدایی*، ۱، ۵۷۹-۵۶۶.
- سادات، سما؛ بدری گرگری، رحیم. (۱۳۹۷). آموزش شوخ‌طبعی به معلم و تأثیر آن بر فرسودگی تحصیلی در دانش‌آموزان. *پژوهش‌نامه روان‌شناسی مثبت*، ۴(۴)، ۱۳-۲۴.

سمیعی درونه، رضا. (۱۳۹۴). اصول و اهداف آموزش و پرورش ابتدایی. دومین کنفرانس ملی روان‌شناسی و علوم تربیتی، ص: ۷۱۸-۷۲۶.

سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۹). روان‌شناسی پرورشی نوین. تهران: دوران.

شریفی علون‌آبادی، محسن؛ صالحی، کیوان؛ باقری‌فر، علی‌اکبر؛ مقدم‌زاده، علی. (۱۳۹۵). تحلیل پدیدارشناسانه عوامل مؤثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه. پژوهش‌های کاربردی روان‌شناختی، ۷(۳)، ۲۵۴-۲۳۵.

شعبانی، حسن. (۱۳۹۰). مهارت‌های آموزشی و پرورشی. جلد اول، تهران: سمت.

شفیعی، صابر؛ کرمی، مسعود. (۱۳۹۹). بررسی انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان. پژوهش‌های معاصر در علوم و تحقیقات، ۱۲، ۲۴-۱۵.

صادقی، درنا؛ خدارحمی، سمیه؛ مؤمنی، حسن. (۱۳۹۸). بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره اول متوسطه اول نواحی روستایی: یک مطالعه داده‌بنیاد. نوآوری‌های آموزشی، ۷۱(۱۸)، ۱۴۸-۱۲۷.

ضیایی‌مهر، علی. (۱۳۹۳). کاربرد طنز آموزشی در فرایند یاددهی- یادگیری: تسهیلات ویژه برای یادگیرندگان زبان دوم. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳۰(۴)، ۵۹-۳۱.

عبدالملکی، صابر؛ ملکی، حسن؛ فرجامند، لیلا. (۱۳۹۸). مؤلفه‌های اثرگذار بر تدریس اثربخش معلمان (مطالعه مورد: معلمان پایه پنجم دوره ابتدایی شهر تهران). پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۱(۱۶)، ۱۳۵-۱۲۳.

کابلی، مریم. (۱۴۰۰). کنکاشی بر پیامدهای شوخ‌طبعی در بافت یادگیری. نخبان علوم و مهندسی، ۳(۶)، ۱-۱۰.

لطفی عظیمی، افسانه؛ ابراهیمی‌قوام، صغری. (۱۳۹۳). سبک‌های انگیزش و پیشرفت تحصیلی: نقش واسطه‌ای خودپنداشت تحصیلی. روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی، ۴۳(۱۱)، ۲۵۷-۲۴۷.

واحدی، شهرام؛ فرجیان، فاطمه؛ حاتمی، جواد. (۱۳۹۶). تحلیل نیمرخ انگیزشی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در درس ریاضی بر اساس دیدگاه خودتعیین‌گری. روان‌شناسی تربیتی، ۴۵(۱۳)، ۱۱۹-۹۷.

هاشمیان، سیداحمد؛ آصفی، احمدعلی؛ شجاعی، وحید. (۱۳۹۲). تبیین مدل عوامل انگیزشی و بی‌انگیزگی شرکت دانش‌آموزان پایه ششم دبستان‌های دولتی شهرستان جویبار در طرح ملی دو و میدانی. همایش ملی دستاوردهای نوین علمی در تربیت بدنی و علوم ورزشی، ۸۰-۷۹.

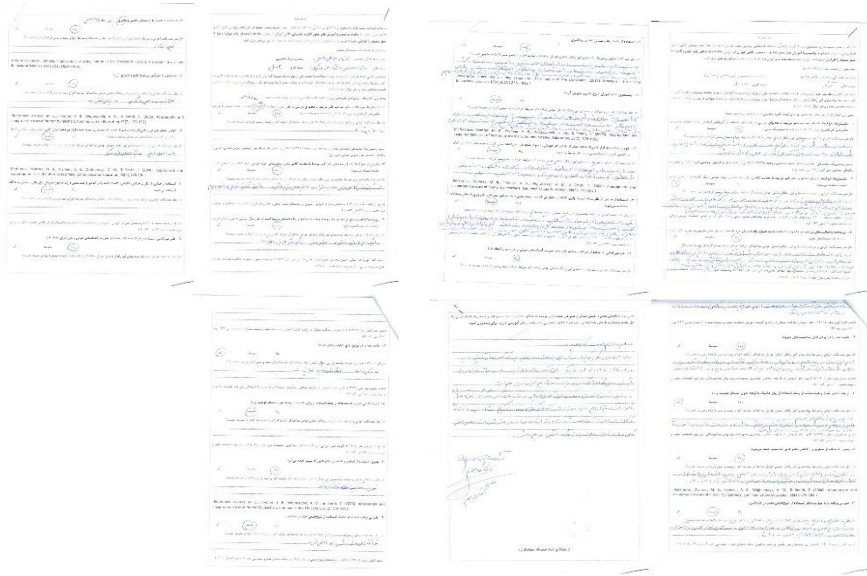
Banas, J. A., Dunbar, N. Rodriguez, D., & Shr-Jie, L. (2011). A review of humor in educational settings: Four decades of research. *Communication Education*, 60(1), 115-144.

Baysac, P. E. G. (2017). Laughter in class: Humorous memes in 21st century learning. *Social Sciences (COES&RJ-JSS)*, 6(2), 267-281.

Chowdhury, F. (2022). Can laughter lead to learning?: humor as a pedagogical tool. *International Journal of Higher Education*, 11(1), 175-186.

- Fasihzadeh, S. (2020). The effect of reading humorous texts on Iranian EFL Learners' collocations learning. *Foreign Language Teaching and Translation Studies*, 5(3), 67-92.
- Goodboy, A. K., Melanie, B. B., San, B., & Darrin, J. G. (2015). The role of instructor humor and students' educational orientations in student learning, extra effort, participation, and out-of-class communication. *Communication Quarterly*, 63(1), 44-61.
- Huss, J., & Eastep, Sh. (2016). The attitudes of university faculty toward humor as a pedagogical tool: can we take a joke?. *Inquiry & Action in Education*, 8(1), 39-65.
- Jeder, D. (2015). Implications of using humor in the classroom. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 180, 828 – 833.
- Kavandi, E., & Kavandi, R. (2016). The effect of using humor on high school students' grammar performance and motivation. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(7), 1466-1475.
- Lujan, H. L., & DiCarlo, S. E. (2016). Humor promotes learning. *Adv Physiol Educ*, 40(4), 433-434.
- Nor Azizah, A., Suriani, M., Khairul, A. H., Norhayati, A., Farah, N., & Ahmad, P. (2018). The use of teacher's joke increases students' involvement inside classroom. *The Social Sciences and Humanities Invention*, 5(10), 5039-5046.
- Poirier, T. I., & Wilhelm, M. (2014). Use of humor to enhance learning: Bull's-eye or off the mark. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 78(2), 27.
- Ravichand, M. (2013). Humor – An aid to learning and instruction. *Humanities and Social Science*, 11(1), 18-21.
- Saude, Ch. J. (2018). Application of the General Theory of Verbal Humor to texts in The Onion. Master Thesis, Department of Literature, *Area Studies and European Languages University of Oslo*.
- Savage, B. M., Lujan, H. L., Thipparthi, R. R., & DiCarlo, S. E. (2017). Humor, laughter, learning, and health! A brief review. *Adv Physiol Educ*, 3(41), 341-347.
- Wanzer, M. B., & Frymier, A. B. (1999). The relationship between student perceptions of instructor humor and student's reports of learning. *Communication Education*, 48(1), 48-62.
- Wanzer, M. B., Frymier, A. B., Wojtaszczyk, A. M., & Smith, T. (2006). Appropriate and inappropriate uses of humor by teachers. *Communication Education*, 55(2), 178-196.
- Yusob, K. F., Nikman, Kh., & Jelani, A. N. (2018). Lecturers' perceptions of the benefits of using humour in classroom. *LSP International Journal*, 5(1), 49-58.

پیوست ۱. چک‌لیست مشاهده بالینی

فرم مصاحبه راه‌کاری-تحلیلی خبره شماره ۲

فرم مصاحبه راه‌کاری-تحلیل خبره شماره ۱

پیوست ۲. مصاحبه راه‌کاری-تحلیلی خبرگان